

19. mednarodna konvencija ASN O narodnostnih študijah New York, 24.–26. april 2014

Združenje za narodnostne študije (Association for the Study of Nationalities, ASN) je meseca aprila na Univerzi Columbia v Združenih državah pripravilo 19. mednarodno znanstveno konferenco. Na okoli 140 panelih smo udeleženci predstavili raziskave s področja narodne istovetnosti, zgodovine, religije, sociologije, družbenega spomina in tranzicijske pravičnosti. Študije so obravnavale regije Srednje in Vzhodne Evrope, Srednje Azije, Kavkaza in Rusije. Konferenca, ki je na področju narodnostnih študij številčno najbolj zastopana na svetu, je ponudila mnoge nove znanstvene izsledke.

Številne predstavitve so zajemale dežele Kavkaza. Kristian Feigelson (Univerza Sorbonne Nouvelle) je preučeval rabo in zlorabo arhivskih filmov iz obdobja neodvisnosti Gruzije med letoma 1919 in 1921. Ker rekonstrukcijo zgodovine večkrat pišejo vladajoči, je Feigelson najprej navedel Foucaultovo misel, da zgodovina pripada diskontinuiteti. Avtor je trdil, da je vlada predsednika Sakašvilija v preteklih letih težila k pozabi predsovjetske demokracije; to naj bi vplivalo na (zlo)rabo arhivskih gradiv v sodobnih dokumentarnih filmih. Dvoletni državni poskus demokracije iz časa pred invazijo ruske Rdeče armade se je namreč opiral na socialistično politiko, Sakašvili pa je zaradi napetih odnosov z Rusijo odvrčal vse reference do socializma. Vendar Feigelsonova oznaka povsem ne drži. V teku svojega raziskovalnega dela v Gruziji sem intervjuval vrsto pripadnikov Sakašvilijeve vlade, ki so svoj boj proti nekdanji komunistični nomenklaturi zagovarjali tako, da so se sklicevali na neodvisnost iz časa pred sovjetsko okupacijo. Toda avtorjevo vprašanje je bilo na mestu: kateri filmski posnetki so pristno arhivsko gradivo in kateri revizija zgodovine?

Ketevan Gurchiani (Univerza Ilia, Gruzija) je spregovorila o gruzijski religioznosti z vidika hegemonije pravoslavne Cerkve na makroravni in z vidika pogajanj med duhovniki in verniki na mikroravni. Ob predpostavki, da je »normalnost« družbeni konstrukt, je avtorica raziskovala, zakaj je »normalen« Gruzijec tudi »normalen« kristjan in kaj »normalnost« pomeni. V gruzijski družbi je pravoslavna religioznost izjemno navzoča, Cerkev pa družbeno vplivna in avtonomna. Ko vpliv religioznosti na »normalnost« državljanov narašča, mnogi privolijo v nastajajočo družbeno strukturo prek manevriranja na mikroravni. Maneviranje poteka neformalno, prek pogajanj z duhovniki, ki uživajo precejšen ugled. Ljudje v duhovnikih vidijo srednike božje milosti, hkrati pa od njih pričakujejo neko določeno priznanje svoje oziroma družbene gruzinskosti. Še več, pogajanja grede tako daleč, da ljudje v svoji slabotnosti (in v strahu pred odklonom od »normalnosti«) v zameno za svojo podporo Cerkvi prosijo duhovnike, naj v postnem času razglasijo ribo ali meso za fižol. Za uslugo tudi primerno plačajo. Ta koruptivna dejanja še dodatno krepijo priča-

kovanja, da Cerkev pripada prestiž družbenega starševstva, hkrati pa od nje pričakujejo magične storitve. Kljub pogajanjem s cerkvenimi dostojanstveniki na mikroravni pa moč Cerkve na makroravni ne pojenja.

Peter Kabachnik (City University of New York) je razlagal, kje in koliko je Stalin še priljubljen med Gruzijci. Glede na ankete iz leta 2013 je ugotavljal, da so kritiki Stalina v glavnem navzoči med urbanim prebivalstvom in med tistimi, ki doživljajo Rusijo kot največjo grožnjo državi. Največ podpore uživa Stalin med starejšim prebivalstvom, razen med nekdanjimi disidenti. Zanimivo pa je, da so do Stalina kritični še posebno tisti, ki dobro govorijo rusko.

Dorota Gierycz z dunajske univerze Webster je spregovorila o osebni izkušnji napačnega navdušenja nad Sakašvilijevimi reformami v Gruziji po letu 2003. Mnenje je spremenila še posebno po obiskih Gruzije v letu 2009 in v letu 2013. Pričala je o mučenjih in o avtoritarnemu načinu vladanja, ki so ga oblastniki upravičevali zaradi groženj, prihajajočih iz Rusije. Drugače od Sakašvilija naj bi premier Ivanišvili sodeloval z ruskimi oblastmi manj konfliktno, in to kljub temu da je Ivanišvili proti željam ruskih oblasti nadaljeval Sakašvilijevo politiko pridruževanja Evropski zvezi in zvezi NATO. Zaradi Sakašvilijeve koruptivne politike je Gieryczeva predlagala tudi zamenjavo sodnikov, ki jih je predsednik postavil. Njenim ocenam se je zoperstavil Jesse Driscoll, strokovnjak za Srednjo Azijo, ki je poudaril Sakašvilijev poraz na volitvah in njegov mirni sestop z oblasti. Ko bi bil Sakašvili tako avtoritaren, kakor trdi Gieryczeva, potem bi ravnal podobno kakor preostali državni voditelji v soseski: prikrojil bi izide volitev in spretno ukrotil opozicijo.

Na konferenci smo obravnavali nove knjige, med njimi nedavno delo Stephena Jonesa o Gruziji in o njeni zgodovini po letu 1991. Kakor je na okrogli mizi omenil Alexander Cooley, je v knjigi predstavljen model politične zgodovine, ki je oprta na analizo in primerjave z vidika bistvenih tem. Charles King je glede na prispevek knjige spregovoril o političnih reinvecijah Gruzije kot o trajni revoluciji. A najprej se je ustavil ob potopisih Gruzije iz 19. in 20. stoletja, ki razodevajo razočaranje pisateljev nad tem, kako so se stvari razvile s prvo republiko in z njenim uničenjem leta 1921. Še več, po vmesnem obdobju sovjetizacije in komunizma se je v strokovni literaturi govorilo o etničnih napetostih kot o edini relevantni raziskovalni temi. Podobno naj bi bilo v Ukrajini, kjer se ta trenutek pogosto obsodi vse sovjetsko, razen načina, kako so Sovjeti začrtali federalne meje. Obravnavana knjiga po Kingovem mnenju prinaša pionirsko spremembo, saj govori ne le o protisovjetskem razpoloženju, ampak tudi o ekonomiji, o zgodovini in o družbi. Naslednje vprašanje se je vrtelo okoli gradnje naroda in države. Čeprav je ideja državnosti v Gruziji stara, njena resničnost ni. Jesse Driscoll se je zato spraševal, ali je glede na knjigo Gruzija zgled postkomunizma, pridruževanja EU ali nove države. Cory Welt je poudaril pomen odlične razlage podatkov v tej knjigi. Pohvalil je avtorjevo analizo starodavnih pravil, ki so navzoča v sodobni gruzijski ustavi, in Jonesovo analizo zapletenih družbenih in političnih osebnosti.

Predstavitve raziskovalcev so posegle tudi na druga tematska področja in regije. Daniela Koleva z Univerze v Sofiji je spregovorila o strategijah, ki jih oblasti in

družbe po spremembi režima uporabljajo glede preteklosti in spomina. Koleva je obdelala spomenik Rdeči armadi v Sofiji in se dotaknila kritičnih debat okoli tega obeležja. Strategije pravičnosti v času po komunizmu bi navadno obsegale dejavnosti, kakor so obsodba režima, odškodnine žrtvam in sodba zločincem – v zvezi z omenjenim spomenikom pa rušenje. Toda medtem ko zagovorniki rušenja poudarjajo pomen moralne katarze, želijo nasprotniki rušenja spomenik ohraniti zaradi spoštovanja preteklosti. Ob politizaciji primera so svojevrstno nišo našli anonimni umetniki, ki so spomenik obarvali s hollywoodskimi liki, kakor sta Superman in Batman. Toda takšna dejanja niso bila po volji mnogim, ki so nostalgični po prejšnjem sistemu, kakor tudi ne ruskim oblastem v Moskvi.

Politike spomina pri vprašanju obeležij se je dotaknila tudi Ljiljana Radonic z dunajskega Inštituta za kulturne študije. Raziskovala je, zakaj se tako muzeji nacizma kakor muzeji komunizma sklicujejo na evropske vrednote. Glede muzeja v hrvaškem Jasenovcu in slovaškega Muzeja narodne vstaje je poudarila, da sta bili Hrvaška in Slovaška kot nacistični državi avtoritarni med vojno, po vojni in po padcu komunizma pod Tuđmanom in pod Mečiarjem. Sklicevanje teh muzejev na evropskost razume Radoniceva kot strategijo vstopanja v EU, čeprav v tej strategiji muzeja ne omenjata žrtev komunizma. V muzejih sovjetske okupacije, ki se prav tako sklicujejo na evropske vrednote, pa avtorica opaža enačenje nacizma in komunizma na škodo žrtev nacizma. To naj bi izhajalo iz želje, da bi Evropa priznala strahovito trpljenje pod komunizmom. Kot zgled je navedla Muzej genocida v Vilni (Litva), ki nazorno prikazuje sobo za usmrtitve iz časa komunizma, ne pa tudi zločinov nacizma. Podobno je trdila za Muzej terorja v Budimpešti, v katerem po teži najprej enačijo komunizem in nacizem, nato pa v glavnem predstavijo zločine komunizma – in po njenem izvajajo revizijo spomina. Evropeizacija spomina naj bi tako po njenem mnenju v praksi muzejev pomenila protislovni pristop.

Oto Luthar s SAZU in z Univerze v Novi Gorici je govoril o podaljševanju izključevanja kot simptomu pokomunistične kulture spominjanja. Luthar pravi, da se v Sloveniji nihče (več) ne čuti sodelavca nekdanjega režima (nacizma ali komunizma). Sprašuje se, kako so »zločinci« lahko postali »žrtve«. Spremembo semantike žrtve Luthar pripisuje padcu socializma prek preučevanja spomenikov padlim domobrancem. Govori o ustvarjanju nove travme, saj so po njegovem domobranci nenadoma in napačno razumljeni kot žrtve komunistične revolucije. Te nove »žrtve« in »domoljubi« naj bi bili obeleženi na več kakor dvesto spomenikih. Težava je v tem, pravi Luthar, da so bili domobranci »kolaboranti«, a so pogosto obeleženi skupaj z žrtvami prve svetovne vojne. Toda v Lutharjevi analizi je problematično prav to, da (vse) domobrance označuje z »zločinci« in njihova dejanja (in dejanja njihovih potomcev ali žalujočih) imenuje samopomilovanje zločincev. Ko sem ga soočil z vprašanjem definicij, pravi, da govorimo pri teh obeležjih o negaciji zgodovinskih dejstev, saj je zgodovina jasna glede tega, kdo je žrtev in kdo rabelj. Nekateri smo o tej trditvi podvomili, je pa zanimivo in protislovno: Luthar je na koncu dodal, da so največji revizionisti slovenske zgodovine nekdanji komunisti.

Martin Pogačar, prav tako iz ZRC SAZU, se je spraševal, kako je preteklost v sodobni družbi navzoča prek glasbenih naprav. Glasba lahko namreč spodbuja soci-

alizacijo. Pogačar prikazuje, da je na primer gramofon prek svoje posebne fizikalnosti in plošč pomagal razviti kolektivnost. Ljudje so se ob gramofonu zbirali in glasbo skupaj poslušali. Kasete in walkmani so to prakso spremenili, saj so omogočili kopiranje. To naj bi imelo precejšen učinek na doživljanje preteklosti iz osemdesetih in devetdesetih let. S spremembo režima so kasete postale sredstvo za revizijo zgodovine in za ohranjanje glasbe iz preteklosti. (Avtor to pripisuje politiki RTV SLO, ki naj bi nekaj časa preprečevala izvajanje neslovenske, jugoglasbe.) Digitalna tehnologija naj bi še povečala izmenjavo (preteklo) glasbe, še posebno prek kanalov, kakor sta nostalgia.com in pozneje youtube. Poleg tega danes številni blogi delujejo kot arhivi nekdanje jugoglasbe in se kot takšni uporabljajo za razne namene družbenih in politično motiviranih skupin.

Dalibor Misina s kanadske univerze Lakehead je spregovoril o vprašanju pokomunistične nostalgije na področju filma. Kulturna vrnitev k socializmu konec devetdesetih je proti pričakovanju mnogih koristila pri razvoju študij o nostalgiji. Toda Misina nostalgijo po preteklosti zaradi občutkov negotove sedanjosti razume kot retrospektivno utopijo. Zato avtor trdi, da se vrnitev v socializem (prek kulture) ne more povsem pripisati nostalgiji. Vrnitev kulturnega socializma se bolje razloži prek razvoja sociokulturnih tekstov in kontekstualizacije socialističnih diskurzov. Za ilustracijo je predložil analizo dveh dokumentarnih filmov. Prvi je iz leta 2003: *Sretno Dijete*. V njem se režiser sprašuje o tem, kdo je in zakaj je takšen, kakor je, in to prek raziskovanja rokenrola iz časa komunizma. Teга režiserjevega samospoševanja naj ne bi povzročala nostalgija, ampak avtorefleksija prek družbenozgodovinske zunanosti, ki je več ni. Glede dokumentarnega filma *Orkestar* iz leta 2011 Misina prav tako trdi, da se režiser ne vrača v preteklost zaradi nostalgije, temveč zaradi demistifikacije samega sebe. Pomembno je vprašanje o tem, kdo je danes tista zadnja jugogeneracija, ki je izgubila staro identiteto in išče novo. Še več, v filmih ni bistvena objektivna analiza preteklosti, ampak čustvena zgodovina posameznika zaradi osebne demistifikacije. Vrnitev socializma tako zapolnjuje prazni prostor osebne in skupne istovetnosti.

Na mednarodni konferenci smo se dotaknili raznolikih vprašanj glede narodnostnih študij. Ocenjujem, da je bila skupna ugotovitev: vprašanja narodnosti bodo na različnih področjih pokomunističnega sveta v prihodnje igrala pomembno vlogo. Nekoliko presunljivo pa je bilo spoznanje o izjemnih filozofskih in ideoloških razlikah med znanstveniki, ki so vplivale na predstavitve raziskav. Konferenca je omogočila prikaz različnih pristopov k družbenim in znanstvenim temam, a hkrati pokazala na nujnost objektivne in neobremenjene obravnave.

Peter Rožič